

НЕЗАЛЕЖНІСТЬ СУДОВОЇ ВЛАДИ В АСПЕКТІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ

Інтеграція України в сучасний Європейський правовий простір вимагає приділення істотної уваги проблемі приведення національних правозахисних інституцій у відповідність до загальновизнаних міжнародних стандартів. Не випадково однією з головних вимог на шляху України до євроінтеграції було і залишається проведення системних реформ в судовій системі, забезпечення реальної незалежності судової влади. Адже, як обґрунтовано зазначають дослідники, «жодна демократія, так само як і будь-який інший державний устрій не зможе існувати без незалежності суду. Засоби захисту таких фундаментальних цінностей як верховенство права, рівність, справедливість, тощо будуть неефективними без незалежності суду» [1, с. 25]. Принцип незалежності і неупередженості суду має визначальне значення для сучасної демократичної, правової держави з огляду на його закріплення майже всіма найважливішими міжнародно-правовими документами: ст. 19 Загальної декларації прав людини 1948 р., ст. 16 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права 1966 р., ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. І хоча цей принцип Конституцією України прямо не закріплено, за загальним визнанням він безперечно належить і до засадничих ідей вітчизняного конституційно-правового регулювання.

Забезпечення дійсної незалежності судової влади потребує функціонування в державно-організованому суспільстві цілісної системи правових, організаційних, матеріально-фінансових, соціокультурних та інших форм і засобів, які в своїй сукупності створять належні умови для її ефективної діяльності, унеможливлять вплив з боку будь-яких суб'єктів на процес судового розгляду та вирішення правових спорів, гарантуватимуть загальнообов'язковість та своєчасність виконання судових рішень. Саме тому забезпечення справедливого і доступного судочинства, дотримання міжнародних стандартів незалежності суддів віднесено до засад державної політики України у сфері розбудови державності [2], а реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інсти-

---

¹ Кандидат юридичних наук, доцент кафедри конституційного права України Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

тутів задля практичної реалізації принципів верховенства права і забезпечення кожному права на справедливий судовий розгляд справ незалежним та неупередженим судом задля забезпечення функціонування судової влади, що відповідає суспільним очікуванням щодо незалежного і справедливого суду, а також європейській системі цінностей та стандартів захисту прав людини, є одним із завдань Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020» [3].

Важливість забезпечення суспільного авторитету та реальної незалежності судової влади України, приведення практики її функціонування у відповідність до європейських стандартів обумовлена й тим, що на сьогодні суд обґрунтовано вважається найефективнішим правовим засобом гарантування соціальної свободи, прав і свобод людини, верховенства права та низки інших найвагоміших політико-правових ідей як сучасного конституціоналізму загалом, так і вітчизняного конституційно-правового регулювання зокрема. А з огляду на фундаментальне значення системи конституційних цінностей і для кожної людини, і для українського суспільства в цілому, їх належний захист незалежним, неупередженим судом набуває особливої актуальності.

Утвердження в повсякденне життя реальної незалежності судової влади, як і будь-якої іншої визначальної ідеї сучасного конституційно-правового регулювання, потребує системних цілеспрямованих зусиль з боку всіх публічно-владних інституцій та громадянського суспільства, функціонування ефективного конституційно-правового механізму, під яким зазвичай розуміють систему нормативних та інституційних форм та засобів, які в своїй сукупності гарантують належну реалізацію відповідних конституційно-правових ідей. У зв'язку з цим слід зазначити, що створена на сьогодні в Україні нормативна основа конституційно-правового механізму гарантування незалежності судової влади України загалом є достатньою для його ефективного функціонування. Зокрема, ухвалено Закони України «Про судоустрій і статус суддів», «Про судову експертизу», «Про виконавче провадження», оновлено процесуальні кодекси. Саме утвердження в діяльності судів принципів незалежності та неупередженості було однією з цілей ухвалення Закону України «Про відновлення довіри до судової влади в Україні». Як вже зазначалося, принцип незалежності суду також закріплено засадничими міжнародними документами з прав людини, які ратифіковано Україною, а отже з огляду на ст. 9 Конституції України вони є частиною національного законодавства

України. Окрім того, положення про незалежність судової влади також міститься в положеннях Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020» і в Національній стратегії у сфері прав людини [4].

Проте, окрім детальної правової регламентації забезпечення незалежності суду потребує злагоджених рішень та дій цілої системи органів публічної влади та інститутів громадянського суспільства, систематична діяльність яких дозволяють привести повсякденні реалії сучасного суспільного життя України у відповідність до вказаних нормативних приписів. І таку інституційну систему на сьогодні також створено. Насамперед, це Вища рада правосуддя, Державна судова адміністрація, Вища кваліфікаційна комісія суддів, Громадська рада доброчесності, З'їзд суддів, та вищий орган суддівського самоврядування, якою є Рада суддів України. Таким чином, створена в Україні інституційна система є достатньою для ефективного функціонування конституційно-правового механізму забезпечення незалежності судової влади України.

Однак, як свідчать результати соціологічних досліджень, рівень оцінки громадянами незалежності судової влади залишається вкрай низьким. Так, за даними опитувань, проведених соціологічною службою Центру Разумкова спільно з проектом Ради Європи «Підтримка впровадженню судової реформи в Україні» та за підтримки Ради суддів України, не вважають суди в Україні самостійними, а суддів – незалежними 78,1% населення в цілому і 52,7% тих, хто має досвід спілкування з судами. Про свою недовіру до судів (судової системи в цілому) повідомили 80,9% респондентів, а про довіру – 9,3% [5]. Тобто, незважаючи на наявність якісної нормативної основи та розгалуженої системи державних і недержавних інституцій, які мають забезпечувати незалежність та ефективність судової влади, суспільна оцінка свідчить про суттєві проблеми системного характеру в цій сфері. Тому для нашого дослідження важливо також проаналізувати головні перешкоди на шляху забезпечення дійсної незалежності судової влади.

На наш погляд, всі зовнішні чинники, спрямовані на підняття авторитету судової влади та забезпечення її незалежності, досить часто натикаються на суттєву внутрішню перепону – морально-психологічну неготовність багатьох суддів працювати в нових реаліях. І однією з причин такої ситуації є недостатній рівень політико-правової культури частини суддівського корпусу, відсутність моральної готовності, а досить часто – і бажання протистояти викликам і спокусам, які неминуче

супроводжують повсякденну діяльність судді. Як наслідок, в масовій суспільній свідомості судова влада України все ще далеко не завжди сприймається як дійсно незалежна система владних інституцій, уповноважена на остаточне розв'язання всіх юридичних спорів та конфліктів. Поза всяким сумнівом правова культура конкретного судді та суддівського корпусу в цілому іманентно взаємопов'язана з рівнем правової культури суспільства загалом, чітко корелює з нею, оскільки судді живуть не в ізольованому середовищі, а в соціумі, є учасниками всіх його соціальних трансакцій, і як й будь-які інші громадяни, реалізують свої права і свободи, виконують обов'язки, отримують послуги, купують товари тощо. Відповідно, поширеність в сучасному українському суспільстві таких негативних явищ, як бідність, яка неминуче породжує соціальну нерівність й зневіру в справедливості, корупція, яка призводить до деформації як повсякденної, так і професійної правничої свідомості, правовий нігілізм, який має наслідком зниження ціннісного значення та регулюючого потенціалу права, істотно впливає і на правову культуру судді.

Окремо слід вказати й на таку негативну тенденцію сучасного правозастосування, яка також досить чітко корелює з рівнем правової культури, як зловживання правом, у тому числі – в судочинстві. Мова йде про випадки, коли правові приписи використовуються всупереч їх соціальному призначенню, фактично для досягнення протиправної мети – для придання зовнішньої легітимності незаконним діям чи рішенням, рейдерського захоплення власності, уникнення виконання обов'язків тощо. В результаті, як свідчить практика, зміст конкретних судових рішень, численні повідомлення ЗМІ, судді стають майже невід'ємними фігурантами гучних корупційних скандалів, а рівень довіри до суду, до справедливості і неупередженості судових рішень, до судової влади України загалом залишається вкрай низьким. І, як наслідок, в суспільстві виникають обґрунтовані сумніви в дійсній незалежності й неупередженості судової влади, в її ефективності.

Серед інших проблем практичної реалізації конституційного принципу незалежності судової влади, слід назвати такі: а) частина суддів свідомо чи підсвідомо все ще продовжує асоціювати себе з державною владою, вважати себе її складовою частиною, що неминуче впливає й на зміст їх судових рішень, особливо в спорах, котрі зачіпають державні інтереси, психологічно взаємопов'язаними з якими відчують

себе ті, хто має неупереджено й безсторонньо відправляти правосуддя; б) далеко непоодиноким є спроби представників інших гілок державної влади (насамперед – виконавчої) та окремих політичних сил втручатися в діяльність судів, впливати на зміст судових рішень, в тому числі – через процедури призначення суддів та ініціювання притягнення їх до відповідальності; в) відсутність дієвого механізму забезпечення своєчасного і якісного виконання судових рішень, що нівелює суспільне сприйняття суду, як ефективного елементу загального правозахисного механізму; г) в суспільстві періодично ініціюються громадські дискусії щодо непропорційності та надмірності конституційно-правових гарантій діяльності суддів (насамперед – їх матеріального забезпечення та недоторканності). Безсумнівно, що ці фактори чинять істотний негативний вплив на морально-психологічну атмосферу в суддівському середовищі, не сприяють незалежності й неупередженості судової влади загалом.

Втілення в загальну суспільну свідомість та в повсякденну практику правозастосування базової конституційної ідеї щодо незалежності судової влади України, істотно залежить від її чіткого усвідомлення кожним суддею, від рівня правової культури всього суддівського корпусу, від змісту кожного судового рішення, яке має бути максимально неупередженим і підпорядковуватися виключно Конституції і законам України. Підґрунтям цьому може, зокрема, стати: а) підвищення рівня освітньо-кваліфікаційних вимог до кандидатів на посаду судді; б) проведення спеціальних семінарів-тренінгів для діючих суддів; в) гостре реагування громадськості на факти намагання втручатися в діяльність суддів з боку представників законодавчої та виконавчої влади; г) неминучість покарання за втручання в діяльність суддів, чи протиправний вплив на них незалежно від статусу суб'єкта такого втручання.

Таким чином викладене дозволяє зробити висновок, що під конституційно-правовим механізмом забезпечення незалежності судової влади слід розуміти систему нормативних, інституційних та організаційних форм та засобів, які своїй сукупності забезпечують авторитет суду в суспільстві і державі, як універсальної інституції що гарантує неупереджене, а отже – справедливе вирішення будь-яких правових спорів, відсутність будь-якого зовнішнього впливу на вироблення і ухвалення судових рішень, сприйняття їх як загальнообов'язкових та своєчасне і повне виконання.

Література:

1. Штефан Гасс Деякі спостереження щодо незалежності суду, як вона презентована у міжнародних документах та досвіді // Вісник Центру суддівських студій. – № 10 . – 2007. – С.25–32.
2. Про засади внутрішньої і зовнішньої політики: Закон України від 1 липня 2010 року №2411-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2010. – №40. – Ст.527.
3. Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020»: Указ Президента України від 12 січня 2015 року №5/2015 // Офіц. вісн. України. – 2015. – №4. – Ст. 67. – С. 8.
4. Про затвердження Національної стратегії у сфері прав людини: Указ Президента України від серпня 2015 року № 501/2015 // Офіційний вісник України. – 2015. – №69. – Ст. 2257
5. Звіт за результатами соціологічного дослідження «Ставлення громадян України до судової системи». – Київ, 2017: Український центр економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова; Рада суддів України; Проект Ради Європи «Підтримка впровадженню судової реформи в Україні» // Електронний ресурс: режим доступу: <http://rsu.gov.ua/uploads/article/final-report-survey-e07f150174.pdf>